

**Влада і місто:
нариси життя Києва за Директорії УНР
(грудень 1918 — січень 1919 рр.)**

Пропонована стаття є складовою циклу статей на тему «Повсякденне життя Києва в умовах політичних трансформацій часів Української революції»¹, в якому передбачається висвітлення діяльності місцевого самоврядування, стану міського господарства, транспорту, продовольчого постачання, соціально-побутових умов життя киян, їхніх настроїв та ставлення до влади, громадських рухів і організацій в різні періоди революції. Окрема увага приділяється українському громадському життю.

Життя Києва під владою різних політичних режимів, а лише у 1919 р. місто пережило зміну влади чотири рази, в сучасній історіографії представлено лише у загальних рисах. Склався певний стереотип, коли його характеристика подається в контексті політики відповідного політичного режиму. Подібне судження є поверховим, адже короткотермінова присутність тієї чи іншої політичної сили не могла миттєво та істотно вплинути на уклад міського життя, політичні уподобання мешканців. Такі визначальні фактори як соціальний та національний склад, культурний рівень населення, стан економіки та міського господарства не могли мінятися із зміною політичної влади. Тому життя у місті мінялося поступово, глибинні зміни ставали помітними лише із часом.

---

¹ Див. попередні статті автора: Життя Києва під владою білогвардійців (вересень–жовтень 1919 р.) // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. Вип. 6. — К., 2012, с. 229–256; Життя Києва під владою білогвардійців (жовтень–грудень 1919 р.) // Там само. Вип. 7. — К., 2012. — С. 272–292; Українське громадське життя Києва під владою білогвардійців (1919 р.) // Там само. Вип. 8. — К., 2012. — С. 142–163.

Джерельною базою для даної розвідки слугує, головним чином, періодична преса у поєднанні з джерелами особистого походження — щоденниками, мемуарною літературою та ін. Там, де об'єктивних даних бракує, джерелом знань можуть слугувати художня література, твори мистецтва. Короткий період перебування Директорії у Києві був настільки насичений яскравими політичними подіями, що вони домінують не лише в газетах, а й у щоденникових записах, спогадах сучасників. Повсякденне життя столиці, міське господарство, побут ніби відійшли на другий план й порівняно з іншими періодами висвітлювались вкрай скупко. Тому й сьогодні для більшості пересічних українців головним джерелом уяви про життя Києва за влади Директорії слугує роман М. Булгакова «Біла гвардія», поставлені за ним театральні вистави та фільми. На цій незначній джерельній базі і зроблено спробу відтворити життя столичного міста під владою Директорії УНР.

Повстання проти влади Гетьмана П. Скоропадського швидко розповсюдилося Україною й набуло всенародного характеру. Наприкінці листопада війська Директорії оточили столицю, від остаточного удару стримувала лише наявність у Києві німецьких військ. Близько трьох тижнів місто перебувало у блокаді, проте це мало позначилося на його внутрішньому житті. Значних негараздів кияни у цей час не відчували. Відносний спокій підтримувався завдяки присутності німецького війська. Підвіз продовольства припинився, але його запасів вистачало для задоволення потреб мешканців, хоча і за досить високими цінами. У задовільному режимі працювали електростанція, водопостачання, міський транспорт. Через оголошену мобілізацію були закриті деякі навчальні заклади. Театри продовжували давати вистави, діяли розважальні заклади. Зазнало утисків українське громадське життя — було закрито Український клуб, «Просвіту», Український державний університет, деякі газети.

12 грудня 1918 р. представники Директорії підписали угоду з німецьким командуванням, яка відкривала шлях на Київ. У ніч на 13 грудня чотири дивізії Осадного корпусу Січових стрільців

(до 20 тис. багнетів) полковника Є. Коновальця зайняли позиції на підступах до Києва. У Гетьмана практично не залишилося вірних йому військ. Зранку 14 грудня на всьому фронті під Києвом республіканська армія перейшли у наступ. Одночасно підпільні загони з робітників та військових розпочали повстання у місті. Вони роззброїли гетьманців на Печерську, зайняли Генеральний штаб і Військове міністерство. На Куренівці захопили батарею Сердюцького полку, яка відкрила вогонь по тилах ворожих позицій. Частина гетьманських військ перейшла на бік Директорії. О 13 годині командуючий гетьманською армією генерал О. Долгоруков наказав військам припинити опір і розійтися по домівках. Проте стрілянина тривала до вечора. Серед оборонців переважали офіцери-добровольці, були студенти, гімназисти. Частина з них вдалося втекти й сховатись у родичів і знайомих. Інші організовано попрямували до центру міста, де здалися у полон українським частинам. Ставлення останніх до полонених було у межах тогочасних законів, хоча й були випадки розстрілу офіцерів, в основному там, де відкривали стрілянину вже після капітуляції гетьманської влади. Протягом ночі на 15 грудня місто опинилося під владою Директорії.

У другій половині дня 14 грудня Гетьман П. Скоропадський зрікся влади. Того дня Рада Міністрів, зібравшись на останнє засідання, ухвалила передати владу в Україні Директорії. Київська міська дума в цей час вважалася розпущеною, замість неї діяла Комісія у справах міського господарства на чолі з І.М. Дьяковим. Водночас із передачею влади Директорії Рада Міністрів «в інтересах збереження порядку і спокою у місті Києві і захисту інтересів городян»² відновила повноваження Міської думи й передала їй управління містом.

Після зречення гетьманського уряду владу в Києві перебрав Революційний комітет. Для контролю над діяльністю державного апарату того ж дня ним був призначений тимчасовий урядовий орган — Рада комісарів. Її очолив голова Революційного

---

² ЦДАВО України. — Ф. 1064. — Оп. 1. — Спр. 15. — Арк. 2.

комітету В. Чехівський, керувати міністерствами були призначені комісари Д. Симонів, М. Галаган, В. Мазуренко, Л. Бобир-Бухановський, П. Пилипчук, Л. Михайлів, М. Ковальський, Д. Донцов, М. Левитський, С. Шелухин, О. Лотоцький, А. Пісоцький, П. Холодний, Б. Мартос, І. Фещенко-Чопівський, Б. Матюшенко, М. Корчинський³.

16 грудня командир Осадного корпусу полковник Є. Коновалець своїм наказом оголосив, що до прибуття Директорії йому належить вся повнота влади у Києві, аж до проведення обшуків і арештів. Компетенція міського самоврядування звужувалась до технічних питань, йому було заборонено втручатися у сферу політики. Громадським організаціям по всіх питаннях пропонувалось звертатися до головної ради Українського національного союзу, яка мала виконувати функції тимчасового політичного представництва населення. Іншим громадським організаціям, комітетам, комісіям заборонялося присвоювати будь-які владні повноваження й наказувалося саморозпуститися найближчим часом⁴. Після приїзду Директорії у перших числах січня градоначальником (отаманом) Києва був призначений колишній голова київської міліції П. Богацький, військовим комендантом — полковник М. Чехівський. Проте з огляду на запроваджений військовий стан владу у місті й надалі уособлював Є. Коновалець, який фактично керував його життям. На цей час у Києві ще залишалось до 30 тис. німецького війська. Відповідно до угоди з Директорією воно дотримувалось нейтралітету й у життя міста не втручалось.

Вступ українського війська до столиці разюче відрізнявся від минулорічного приходу більшовицької армії М. Муравйова. Вже 15 грудня у місті було відносно спокійно завдяки тому, що до Києва увійшли частини Осадного корпусу — регулярного дисциплінованого з'єднання, складеного в основному з галицьких Січових стрільців. В цілому ж утворена з селян-повстанців

---

³ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки: Док. і мат. У 2 т. — Т. 1. — К., 2006. — С. 87.

⁴ Нова Рада. — 1918. — 18 грудня.

Олена Бойко

Республіканська армія мала багато випадкового елемента, була анархічною й недисциплінованою. Саме такі, майже некеровані командирами загони, розташувались на околицях. В ніч з 15 на 16 грудня в різних районах розпочались самочинні обшуки й грабунки «місцевої буржуазії», відбувались гулянки і бешкети. І хоча 18 грудня у розмові з кореспондентом газети «Трибуна» Є.Коновалець стверджував, що порядок у місті відновлений й усі каральні заходи відбуваються лише за ордерами законної влади, навести лад і спокій у столиці не вдавалося.

Грабунки, напади й здирництва тривали весь час перебування Директорії у Києві, щоправда, «у війська не видно було озлоблення і тої кровожадності та нахальства, яке було в січні у московського більшовицького»⁵. За влучними словами відомого київського адвоката А. Гольденвейзера «зухвалі хулігани поспішали зняти вершки з грошовитої публіки, що понаїхала до Києва за гетьманської влади»⁶. За постановою військової влади в усіх будинках Києва було заведено внутрішню домову охорону. Але зупинити хвилю пограбувань було неможливо. Республіканська армія, здобувши перемогу, розкладалася. Вояки, деякі командири та особливо дезертири, що масово залишали її лави, були вороже налаштовані до міста в цілому й пограбування київських обивателів вважали своєю законною нагородою за правом переможця.

Про загальний стан дисципліни в українській армії свідчив такий красномовний факт: знадобився спеціальний наказ по Осадному корпусу від 15 січня, який забороняв козакам армії УНР, що проходять по Брест-Литовському шосе, стріляти у дрти та ізолятори, оскільки це призводило до щоденних пошкоджень телеграфного зв'язку⁷.

Перемогу над гетьманським режимом Директорія святкувала більше тижня й доклала для цього зусиль, гідних більш

⁵ Чикаленко Є. Щоденник (1918–1919). — К., 2011. — С. 227.

⁶ Гольденвейзер А. Из киевских воспоминаний // Архив русской революции. В 22 т. — Т. 6. — М., 1991. — С. 234.

⁷ Робітничка газета. — 1919. — 19 січня.

важливих державних питань. За наказом Є. Коновальця 16 грудня був утворений Головний комітет по зустрічі Директорії у складі О. Саліковського (голова), М. Синицького (заступник голови), Д. Коліуха (скарбник), А. Крушельницького (секретар), В. Короліва, д-ра М. Кудрицького та ін. Того ж вечора в Українському клубі комітет розробив програму урочистих заходів. Для зустрічі було складено делегацію з 12 представників від державних та громадських установ та організацій. Роль головного розпорядника зустрічі доручили відомому артисту М. Садовському.

У столиці Директорії влаштували «надзвичайно помпезну зустріч». 18 та 19 грудня були оголошені днями національного свята, не працювали усі урядові та громадські установи, припинилося навчання в освітніх закладах, були зачинені крамниці. Центральні вулиці прикрашались національними прапорами та символікою, оздоблювались ілюмінацією. На це було витрачено значні кошти: Міська управа виділила 10 тис. карб., Київське губернське земство — 20 тис. карб.

Не зважаючи на сніг та негоду 19 грудня Київ набув святкового вигляду, на центральних вулицях зібралося багато народу. На вокзалі поїзд із членами Директорії та урядовими установами зустрічав оркестр та почесна варта. Представники громадськості виголосили вітальні промови. Від імені дипломатичного корпусу виступили послы Туреччини та Фінляндії. Далі «все це двинулося з прапорами до Софійської площі, посередині їхали автомобілі з новим урядом, а ззаду й попереду йшло військо — піхота, кіннота, гармати, яке робило колосальне вражіння». Проте, свідок цих подій, відомий український громадський діяч Є. Чикаленко охарактеризував настрій присутніх як «більше більшовицький, ніж національний»⁸. Нову владу вітало православне духовенство, на площі пройшло богослужіння, дзвонили церковні дзвони. Відбувся військовий парад, члени Директорії, лідери українських партій виступили з промовами.

---

⁸ Чикаленко Є. Щоденник (1918–1919). — К., 2011. — С. 228.

Олена Бойко

Увечері в чотирьох українських театрах міста пройшли безкоштовні вистави для військових. 21 грудня театральні діячі влаштували на пошану Директорії урочисту виставу в Оперному театрі. Були показані фрагменти із спектаклів за участю видатних українських акторів М. Заньковецької, М. Садовського, П. Саксаганського та ін. Під час вистави В. Винниченку й С. Петлюрі влаштували 10-хвилинну овацію. За наказом Директорії Державний драматичний театр впродовж трьох днів підготував виставу за п'єсою В. Винниченка «Між двох сил», присвячену революційним подіям минулого року. Уряд виділив театру 37 тис. крб., комплекти військових одностроїв, рушниці, револьвери, кулеметні стрічки тощо. Прем'єра відбулась 30 грудня і мала величезний успіх. З огляду на військовий стан усі вистави починалися о 18-й і закінчувалися о 21-й годині. Під час зустрічі Директорії товариство «Українфільма» провело кінозйомку події. Фільм «В'їзд Директорії» з 30 грудня демонструвався у кінотеатрі Шанцера на Хрещатику, 25⁹.

Коротке перебування Директорії у Києві запам'яталося киянам перш за все великими урочистими маніфестаціями, двома святковими та однією жалобною. Директорія ухвалила урочисто поховати загиблих під Мотовилівкою Січових стрільців у Києві. Організацією траурної церемонії займався створений при Українському клубі комітет. Напередодні акції у газетах було опубліковано звернення Українського національного союзу до українців взяти участь у вшануванні пам'яті «лицарів Української Народної Республіки». Похорон відбувся 19 січня 1919 р. на державному рівні за відповідним регламентом і протоколом. У ньому взяли участь члени Директорії, Головний отаман, міністри уряду, командування Осадного корпусу, делегації від установ і організацій. Жалобна хода, яка пройшла від вокзалу центральними вулицями до місця поховання у Царському саду, зібрала величезну масу людей. Невідповідність події та рівню її відзначення кидалася в очі перш за все українському грома-

---

⁹ Українська Ставка. — 1919. — 3 січня.

дянству. Цікаву трактовку цього захоплення Директорії подав представник поміркованого українства В. Андрієвський: «Щоби нагадати, кому слід, що влада ще має силу, вона уряджувала демонстрації свого війська, на яких воно виступало в повнім складі і в повнім озброєнні, навіть з усіма гарматами»¹⁰.

День проголошення злуки 22 січня 1919 р. також був оголошений святковим, не працювали установи, школи й крамниці. Місто знов набуло святкового вигляду: вивішено державні прапори, будинки прикрашено килимами й плакатами з вишиванками та малюнками. Вхід з Володимирської вулиці на Софійський майдан прикрашала тріумфальна арка, оздоблена великим панно із старовинними гербами Наддніпрянської України та Галичини. Зранку тут зібралися військові частини, численні делегації різних установ і відомств, студенти й учні. Грали оркестри, з київських церков прибули хори, люди заповнили майдан та прилеглі вулиці. Урочистості почалися опівдні, коли з'явилися делегати Трудового конгресу, члени Директорії, делегація ЗУНР, міністри уряду, дипломатичний корпус, духовенство. Представник ЗУНР вручив голові Директорії вірчу грамоту УНРади, яку попередньо було зачитано українською та французькою мовами, щоби підкреслити присутнім представникам іноземних місій міжнародне значення документу. Був оголошений Універсал соборності. Урочистості завершилися банкетом в Українському клубі, святкування у місті тривало до вечора.

Директорія, яка позиціонувала себе як демократична влада, офіційно не вдавалась до масових репресій проти представників попередньої влади. За її наказом були заарештовані гетьманські міністри, деякі високопосадовці, за антиукраїнську діяльність — єпископи Антоній та Євлогій. Їхню долю мав вирішити суд. Було звільнено багато службовців державного апарату, по міністерствах відбувалися «чистки» від гетьманців. Уряд ухвалив накласти на «Протофіс» контрибуцію у розмірі 500 млн. карб. Проте, якогось бажання помсти до гетьманців і у влади, і в

---

¹⁰ Андрієвський В. З минулого. — Т. II. — Берлін, 1923. — С. 93.

Олена Бойко

українського громадянства не спостерігалось. Газета «Нова рада» нагадувала про милосердя по відношенню до переможених і закликала владу дотримуватися закону УЦР про скасування смертної кари.

Терор проти політичних опонентів не став змістом державної політики Директорії, але окремі його випадки (в газетах був поширений евфемізм «ексцеси») відбувались і були відомі киянам. Ганебно і підступно у ніч з 20 на 21 грудня був вбитий колишній головнокомандувач гетьманської армії генерал Ф. Келлер із двома ад'ютантами. Під час переведення полонених з Михайлівського монастиря до готелю «Версаль» на Софійській площі вони були застрелені вартовими «при спробі втечі». При цьому в генерала було забрано велику суму грошей та коштовну нагородну шаблю. Гроші безслідно зникли, шаблю військові подарували С. Петлюрі. Генерал, безумовно, був політичним ворогом режиму, проте його вбивство засуджувало й українське громадянство. Усі розуміли, що вбито його було саме через гроші.

20 грудня невідомий військовий підрозділ розгромив приміщення кількох профспілкових робітничих організацій на вул. Трьохсвятительській, 19. Нападники пограбували будинок і влаштували пожежу, при цьому збитки склали до півмільйона карбованців. 23 грудня Київська рада профспілок та представники УСДРП утворили комісію для розслідування інциденту, провадилося офіційне слідство, проте винні «не були встановлені». Надалі, у глухих місцях міста — ярах біля Кирилівської лікарні, паркових зонах, на Володимирській гірці знаходили трупи, в основному тих, до кого мала претензії українська влада — гетьманських офіцерів, більшовицьких діячів. У жодному випадку слідство не знаходило винних й списувало усе на невідомих бандитів і грабіжників. Містом поширювалися чутки, що до вбивств має причетність комісія М.Ковенка¹¹, й у такий спосіб

---

¹¹ Верховна слідча комісія по боротьбі з контрреволюцією, утворена у грудні 1918 р. при міністерстві юстиції УНР, голова — М. Ковенко.

Директорія розправляється із своїми ворогами. Таємні терористичні акти викликали у пересічних киян не так страх, як «роздратування й обурення»¹².

Напругу у стосунках Директорії із київським громадянством створювала невизначеність долі полонених офіцерів — захисників гетьманської влади. За наказом Є. Коновальця одразу було звільнено учнів, студентів та примусово мобілізованих. Частина офіцерів-добровольців спочатку утримували у залі Купецького зібрання під опікою Міжнародного (Данського) червоного хреста. Потім усіх зібрали в будинку Педагогічного музею, де перебувало до 4 тис. осіб, скупчених у непристосованому приміщенні. Вони були забезпечені харчуванням, медичною допомогою, не зазнавали знущань та тортур, мали побачення із родичами. Генералів та полковників утримували окремо у Лук'янівській в'язниці. Офіцери сподівались, що їм буде дозволено виїхати з України, щоби приєднатись до Добровольчої армії.

Директорія, яка не визначилась у власному зовнішньополітичному курсі, просто не знала, що з ними робити далі. Обвинувачення як такого офіцерам не висувалося, тому їх, не афішуючи цього, поступово звільняли — за протекцією, на прохання родичів, за хабарі й т. ін. Миську думу непокоїло становище полонених добровольців, вона вважала, що їх треба звільнити і зверталась з таким проханням до влади. Члени управи, зокрема М. Зарубін, регулярно відвідували полонених. До Педагогічного музею навідувався й Є. Коновалець, спілкувався з представниками ув'язнених, обіцяв негайне звільнення важкохворих. Становище ускладнилось, коли 27 грудня пізно увечері біля будинку музею стався потужний вибух. Було вибито шибки, розбито скляну баню центральної зали, загинуло два козаки з охорони. Серед офіцерів було близько 60 поранених розбитим склом, яких відправили до лікарні чорноробів під охорону німецького війська. Хто був винний, залишилося нез'ясованим, але вибух змусив владу скоріше позбутися полонених. 30 грудня

---

¹² Андрієвський В. З минулого. — Т. II. — Берлін, 1923. — С. 79-84.

Олена Бойко

близько 600 офіцерів, яким Директорія не дозволила виїзд на Дон і Кубань, відправили до Німеччини¹³.

Міське самоврядування було відновлено у складі, обраному на виборах у серпні 1917 р. Головою Міської управи залишався присяжний повірений Є. Рябцов, член російської партії соціалістів-революціонерів, головою Думи — В. Дрелінг. У цілком правовий спосіб 16 грудня відбулась передача справ від Державної комісії по управлінню господарством м. Києва до демократичного міського самоврядування. Голова комісії І. Дьяков передав усі фінансові та інші справи по міському господарству у відносному порядку. Наступного дня 17 грудня Є. Коновалець викликав до себе Є. Рябцова і попередив, що оскільки у місті діє військовий стан, Думі слід утримуватись від втручання у політику.

Міська управа приступила до виконання своїх обов'язків. На її першому робочому засіданні 20 грудня Є. Рябцов доповів, що становище у столиці поступово нормалізується, порядок забезпечується військовою владою, республіканською міліцією та внутрішньою охороною, організованою домовими комітетами. Він визначив, що міське господарство перебуває у розхитаному стані внаслідком кількох змін політичної влади. Було вирішено прохати Директорію не обмежувати діяльність Думи господарськими питаннями, адже військовий стан був явищем тимчасовим. Під час наступного засідання Думи голова Директорії В. Винниченко у телефонній розмові пообіцяв, що Директорія не буде заперечувати проти обговорення думою політичних питань за винятком відносин України з Росією¹⁴.

Газети повідомляли, що у роботі Думи спостерігався значний абсентеїзм, ледь збирався кворум у 40 осіб, засідання відбувались в атмосфері загальної байдужості. Повноваження цього складу Міської думи завершувалися 1 січня 1919 р., але

---

¹³ Трибуна. — 1918. — 25 грудня; там само. — 1919. — 11 січня; Гуль Р. Киевская эпопея (ноябрь–декабрь 1918 года) // 1918 год на Украине. — М., 2001. — С. 217–226.

¹⁴ Трибуна. — 1918. — 21, 24 грудня.

проведення нових виборів на підставі закону УЦР від 27 квітня 1918 р. відкладалось до липня 1919 р. Замість членів управи, що вибули, були введені нові. 29 грудня зібралось губернське земське зібрання, заборонене за часів Гетьманату, воно обрало новий склад губернської земської управи.

Проблеми життєзабезпечення та міського господарства столиці військова влада залишила Миській думі. У тогочасних газетах вдалося знайти лише кілька наказів Є. Коновальця, які стосувалися повсякденного життя міста. 27 грудня він видав розпорядження власникам будинків про негайно очистку київських вулиць і дворів, вкритих після снігопадів і відлиг снігом та льодом. Миське господарство у грудні-січні ще працювало відносно задовільно. В середині січня департамент палива миської управи отримав значний кредит, що дозволило створити необхідний запас палива для поточних потреб. Технічним службам вдавалося забезпечувати водопостачання, яке працювало 18 годин на добу із 6-годинною перервою вночі. Водогін і каналізація мали запас палива на місяць. Електростанція в основному забезпечувала потреби міста, хоча часом запаси палива у неї скорочувалися до критичного стану. В умовах дефіциту твердого палива підприємство було переобладнане на опалення дровами і тирсою. Працював трамвай, який мав 2-тижневий запас палива.

Із зняттям облоги помітно поліпшилося продовольче постачання. 16 грудня комісар продовольчих справ Б. Мартос дав розпорядження про негайний підвіз продуктів, заготовлених на станціях поблизу Києва. 19 і 20 грудня прибуло 89 вагонів хлібопродуктів, з яких 23 вагони борошна і 23 збіжжя було виділено для населення міста¹⁵. Пішли на спад ціни, що підскачили в умовах облоги. Місто мало достатній запас борошна для випікання хліба, з 18 грудня був збільшений хлібний пайок населенню. Ціна на хліб, яка сягала 2.20 карб. за фунт, знизилась.

---

¹⁵ Українська Ставка. — 1918. — 21 грудня.

Олена Бойко

лася до 1.50 карб. Наприкінці січня місто мало запас хліба на 35 днів.

Вїзд і виїзд з Києва контролювався міліцією і відбувався за спеціальними перепустками, але селян, що везли продукти харчування, вільно пропускали до міста. Напередодні нового року і різдвяних свят на київські ринки було завезено достатньо м'яса, сала, птиці, риби, овочів тощо. Доставили багато ялинок і ялинкових прикрас. Важлива роль у забезпеченні продовольчого постачання, як і раніше, належала кооперації. Кооперативи отримали 50-мільйонний кредит для придбання немонополізованих продуктів. Як завжди, найбільш активним був «Дніпро-союз», збори ради якого ухвалили відпускати товари зі своїх складів безпосередньо всім кооперативам, громадським організаціям і домовим комітетам Києва. З Галичини до Києва завезли гас і нафту для постачання населенню¹⁶.

Першими кроками нової влади стало скасування наслідків діяльності своїх попередників. Ще до остаточної перемоги повстання 14 грудня ревком утворив комісію по звільненню політв'язнів, до якої було включено представників Міської думи. Протягом двох наступних днів вона звільнила майже 600 в'язнів, затриманих за адміністративні правопорушення. Відносно ув'язнених за рішенням суду комісар судових справ наказав Київській прокуратурі звільнити усіх засуджених за політичними мотивами. Головний контингент ув'язнених складала учасники селянських повстань проти гетьманської влади.

Було скасовано робітниче законодавство Української Держави — обіжник міністра праці Ю. Вагнера від 24 червня 1918 р., що суттєво урізав компетенцію профспілок, права робітників на страйки та інші протести. З 23 грудня відновилося трудове законодавство УНР, знову з'явилися біржі праці. З приходом Директорії власники припинили виробництво на ряді заводів і фабрик — Південноросійському машинобудівному, гвоздильному, заводі Млашевського, «Ауто». У відповідь на скаргу

---

¹⁶ Робітнича газета. — 1918. — 27 грудня; там само. — 1919. — 3, 7 січня.

профспілки металістів військова влада заборонила заводоуправлінням припиняти виробництво без її дозволу і наказала відновити діяльність усіх закритих після 14 грудня підприємств та поновити звільнених робітників¹⁷. Відбулося кілька спільних засідань Суозіфа¹⁸ з представниками профспілок, де йшлося про укладення колективних договорів. Власники підприємств погоджувались на значні поступки робітникам. Для здійснення нагляду за трудовим законодавством відділ праці Миської думи створив комісію з представників профспілок та підприємців¹⁹.

Миська дума переглянула постанови комісії І. Дьякова та скасувала ті, що не відповідали демократичним принципам самоврядування. Зокрема, одразу був скасований цензовий закон про вибори до Миської думи. Був також анульований гетьманський квартирний закон, а укладені згідно нього договори між господарями та квартиронаймачами вважались недійсними. При цьому, оскільки квартирна плата суттєво знижувалась, переплачені гроші зараховувались в якості платні наперед²⁰.

Наказом уряду була скасована державна варта, замість якої створювалась народна міліція. У Києві пропонувалося звільнити усіх правоохоронців, щоби позбутись «москвофілів та сексотів Аккермана». Проте, ознайомившись з діяльністю Київського карно-розшукового відділу варти, військова влада дійшла висновку, що воно не брало участі у політичній боротьбі, а займалося виключно боротьбою з бандитизмом. Тому усім співробітникам було запропоновано повернутися до виконання своїх обов'язків²¹.

Неоднозначна ситуація виникла у Києві з періодичною пресою. Припинили вихід усі російські газети від чорносотенних до демократичних, які за Гетьманату виступали проти Директорії. У перший же день була закрита ліберально-демо-

---

¹⁷ Нова Рада. — 1919. — 2 січня.

¹⁸ Союз українських об'єднань заводчиків и фабрикантів.

¹⁹ Согласие. — 1919. — 1 января; Робітнича газета. — 1919. — 1 січня; Столичний голос. — 1919. — 12 января.

²⁰ Робітнича газета. — 1918. — 25 грудня.

²¹ Согласие. — 1918. — 30 декабря.

кратична «Киевская мысль», яка відверто називала повстання Директорії «авантюрою», республіканське військо — «бандою» і підтримувала відновлення єдиної Росії. 23 грудня було закрито газету «Свободная мысль» за фейлетон П. Фінка «Про сидорову козу», у якому йшлося про прикру долю російської інтелігенції за різних політичних режимів. Виходили лише «Последние новости» — єдиний часопис, який за Гетьманату дуже обережно висловлювалось на адресу повстання та його лідерів. Друкарні закритих російських газет були реквізовані й передані українським часописам. Подібні дії Є. Чикаленко назвав «мародерськими».

Посилаючись на військовий стан, Директорія фактично скасувала свободу зібрань, слова і друку. Будь-які збори могли відбуватись лише з дозволу штабу Осадного корпусу. Влада попередила, що несанкціоновані збори будуть розігнані, а організатори притягнуті до карної відповідальності. Заборонявся друк і розповсюдження різного роду прокламацій і відозв. Наказом від 27 грудня Є. Коновалець запровадив обов'язкову реєстрацію преси. За його наказом від 31 грудня усі періодичні видання мали отримати дозвіл міністра по справах інформації О. Назарука, після цього зареєструватись і проходити попередню цензуру²². Усі друковані органи зобов'язувались друкувати накази по Осадному корпусу.

З українських газет виходили «Нова Рада», «Робітничка газета», «Народня воля», відновилась «Боротьба», з'явилися нові видання — «Трибуна» (загальнодемократична газета, редактор З.Біський), «Трудова республіка», армійські газети «Ставка», «Український козак» та ін. З 31 грудня припинила вихід газета «Відродження», яка не бачила сенсу свого існування у попередньому форматі. Натомість з'явилась «Україна» (політичний, економічний, літературний і науковий часопис, видавець В. Самійленко). Через сувору цензуру населення перебувало майже у повному інформаційному вакуумі. Відсутність в газетах правдивої інформації щодо становища в Україні та за кордоном

²² Нова Рада. — 1919. — 2 січня.

породжувала масу домислів і чуток. Навіть у щоденнику Є. Чикаленка зустрічається маса недостовірної інформації, отриманої з сумнівних джерел. Фейлетоніст «Робітничої газети» писав, що «обиватель мучиться над газетним аркушем і на всі боки міркує, що воно робиться на світі божому. Чи так гарно, як пишеться, чи трохи гірше»²³.

Відсутність російського друкованого слова викликала незадоволення як російської демократії, так і пересічних киян. Такої ж думки були й українські помірковані кола. З огляду на відсутність російських газет «Нова Рада» деякий час друкувалася також і в російському варіанті. Російським аналогом газети «Трибуна» став «Столичный голос», заявлений як «безпартійна демократична газета, що стоїть на українській платформі» (редактори З. Біський та О. Саліковський). Надалі засновувались нові російські демократичні газети (звісно, що про праві не могло бути й мови) — «Согласие», «Новая искра», «Наш путь», «Заря» та ін., але існували вони недовго. Приміром, газета «Наш путь» була закрита за вміщені матеріали з негативною оцінкою дій Антанти²⁴.

Життя Києва залишалося поза увагою Директорії та уряду, зайнятих проблемами зовнішньої та внутрішньої політики. Командир Осадного корпусу Є. Коновалець, в цей час помітна фігура у політичних і військових колах УНР, мав надто багато справ, щоби серйозно опікуватися проблемами столиці. «Притчею во язицех» став його широковідомий наказ від 31 грудня, який надовго залишився у пам'яті киян. Є. Коновалець наказав у 3-денний термін позбутися усіх російських вивісок та написів — державних, громадських, приватних та до 18 січня замінити їх українськими. Невиконання каралося значним штрафом²⁵. Є. Чикаленко записав у щоденнику: «Директорія підняла боротьбу з ь та ы... Піднялася в городі суета, повна комізму і драма-

---

²³ Робітничка газета. — 1919. — 25 січня.

²⁴ Робітничка газета. — 1918. — 31 грудня; Столичный голос. — 1919. — 11 январа.

²⁵ Нова Рада. — 1919. — 2 січня.

Олена Бойко

тизму: робочі і матеріал надзвичайно дорогі, люди не знають української мови, бігають шукають знавців і всі кленуть, проклинають українську владу, бажаючи їй швидше згинуть»²⁶. Взагалі, у підсумку уся колотнеча із зміною вивісок можна охарактеризувати, як «багато галасу даремно». На прохання Міської думи термін виконання наказу було подовжено ще на тиждень, а згодом влада під тягарем нагальних проблем втратила інтерес до нього. Як сучасники, так і деякі історики згадували цей безглуздий наказ як зразок безпорадності урядових структур Директорії.

Побутувала думка, що Є.Коновалець видав його під впливом емоцій — ніби галицьке військо дуже обурювалося з приводу цілком неукраїнського вигляду столиці УНР. 11 січня він також наказав столичному отаманові в порозумінні з Міською думою і київською «Просвітою» скласти наглядову комісію для українізації зовнішнього вигляду Києва: зміни назв вулиць, площ, пам'ятників, вивісок тощо²⁷. Звісно, до виконання ця справа також не дійшла.

Складно уявляти громаду Києва як єдине ціле, особливо в часи соціальних і національних катаклізмів. Але усі верстви мешканців були єдині в одному — незадоволенні владою Директорією. Кияни обурювалися відсутністю порядку і спокою, поведінкою Республіканської армії, бездіяльністю військової влади в управлінні містом й небажанням віддати його Міській думі. Негативно сприймалися обмеження свободи слова, друку, жорстка цензура і т. ін. Інші причини негативного ставлення та його рівень були різними у мешканців різних соціальних та національних верств.

Наближені до гетьманської влади політичні і громадські діячі, військові, велика буржуазія, особливо приїжджі з Росії, були налякані радикалізмом української влади, яку вважали більшовицькою. І хоч вони не зазнали від неї безпідставних

²⁶ Чикаленко Є. Вказ. праця. — С. 238.

²⁷ Україна. — 1919. — 14(1) січня.

репресій і утисків, масово тікали з Києва в Одесу, Крим, на Дон і Кубань.

Міські середні верстви також не підтримували відверто ліву соціальну програму української влади. Зневажливе ставлення Директорії до середнього класу, інтелігенції виявилось у Декларації Директорії від 26 грудня, законі про вибори до Трудового конгресу України (ТКУ). Культурна еліта в УНР була позбавлена прав і відсунута від влади. Особливо гостро це відчувалося у Києві — столиці і великому культурному центрі. У більшості безпартійна, інтелігенція не мала загальних громадських об'єднань як робітники і селяни. Намагання нашвидкуруч вдатись до самоорганізації успіху не мали. Кілька спроб провести передвиборні збори київської «трудоючої інтелігенції» фактично провалилися. Вибори до ТКУ по інтелігентській курії пройшли мляво, за мінімальної участі службовців міністерств, адвокатів, лікарів, інженерів, професури та ін.

Київські робітники не сприймали Директорію, яка, проголошуючи більшовицькі гасла, таємно знищувала більшовицьких діячів і збиралася воювати з РСФРР. Радянська історіографія явно перебільшувала масштаби переслідувань більшовицьких організацій «буржуазно-націоналістичною» владою у Києві. За матеріалами київських газет в часи Директорії вони почувалися досить вільно. У середовищі київських робітників більшовицька агітація була найбільш поширеною. Саме під її впливом постало питання про вибори Ради робітничих депутатів у Києві. В робітничих колах не було одностайності, багато хто вважав, що для захисту прав робітників достатньо профспілок. Тоді як ліві елементи наполягали, що інтереси робітничого класу може відстоювати лише Рада робітничих депутатів. Такої ж думки був і голова Директорії В. Винниченко, коли 23 грудня на зустрічі з представниками Центрального бюро профспілок дав дозвіл на обрання ради за умови, що вона буде займатися виключно робітничими питаннями²⁸.

---

²⁸ Столичний голос. — 1918. — 18 декабря; Трибуна. — 1918. — 24 грудня.

Вибори пройшли на київських заводах і фабриках на початку січня 1919 р. й засвідчили неабиякий вплив більшовизму серед робітників. Причому за більшовицьких депутатів проголосували й колишні прихильники поміркованих соціалістів (Бунду, меншовиків), незадоволені забороною російської преси, примусовою українізацією тощо. Газети констатували, що більшовицькі настрої є надзвичайно поширеними. Наочно це виявилось під час виборів делегатів до ТКУ по робітничій курії. Більшовики агітували проти конгресу й у виборах делегатів на робітничий з'їзд не брали участі 85% робітників Києва. В результаті на Київський губернський робітничий з'їзд 16–17 січня, який обирав членів ТКУ, прибуло лише 174 делегати замість 1000²⁹.

На відміну від Центральної Ради, яка змогла порозумітися з національними меншинами і зробити їх своїми союзниками, Директорія відверто проігнорувала російську демократію. В умовах значної переваги росіян та євреїв серед міського населення України це був її серйозний прорахунок. У Києві, де російські соціалістичні партії мали значну підтримку населення, хибність такого кроку розуміли і російська, і українська демократія. Читачі української «Трибуни» та її російського аналога «Столичного голосу» назвали єдність української та неукраїнської демократії нагальною проблемою сьогодення³⁰.

В ході революції світогляд російської демократії змінювався. Залишаючись політичними антагоністами більшовиків, меншовики, есери, єврейські соціалісти ставали більш прагматичними у національному питанні. У першому числі російської газети «Заря» від 6 січня 1919 р. зазначалось, що українська самостійність не може слугувати перепорою у змаганні усіх демократичних елементів за торжество демократії: «Демократи — не більшовики, які проголошують самовизначення і заливають кров'ю країну, що самовизначилась... Якщо Україна не бажає бути частиною Росії, вона має бути самостійною. ...І якщо

²⁹ Заря. — 1919. — 6 января; Столичный голос. — 1919. — 21 января.

³⁰ Столичный голос. — 1919. — 7 января.

Україна розбудовується як держава, неукраїнська демократія, що залишається у межах України, повинна сприяти цьому процесу»³¹. Проте, «національно-революційна» хода Директорії завадила їй здобути підтримку неукраїнської частини мешканців Києва.

Єврейська громада міста була занепокоєна анархічно-погромними настроями українських вояків, зокрема, проявами антисемітизму. У столиці цього майже не відчувалося, хоча й траплялися поодинокі ексцеси проти євреїв. Але після хвилі погромів на початку січня у Київській і Волинській губерніях заможне єврейське населення масово тікало з навколишніх містечок до столиці під захист Директорії та Головного отамана військ УНР. Тривожні настрої серед євреїв були надзвичайно поширеними. Єврейська рада провадила самооподаткування населення на допомогу постраждалим. 30 січня було оголошено днем жалоби в пам'ять жертв погромів.

Українська громада Києва підтримувала Директорію вже тому, що ця влада була українською. Українці масово брали участь в усіх урочистостях і маніфестаціях, що відбувалися у столиці. Із приходом Директорії українське громадське життя знову стало надзвичайно активним. Деякі навіть порівнювали ентузіазм українства із першими днями революції у березні 1917 р. Був відкритий Український клуб, відновились «Просвіта», вийшли раніше закриті газети. Спектаклі у чотирьох українських театрах відбувались із аншлагами. Постали нові мистецькі колективи — Симфонічний оркестр ім. М. Лисенка, Державна хорова капела О. Кошиця. Видавництва «Час», «Криниця», «Січ», вид-во «Дніпросоюзу» випускали значними накладками твори українських класиків, підручники, пропагандистську літературу.

Водночас підтримка українською громадою Директорії не була беззастережною. На думку поміркованого українства встановлений республіканський режим у плані демократії мало чим відрізнявся від гетьманського. Воно засуджувало цькування ві-

---

³¹ Заря. — 1919. — 6 января.

домих політичних і культурних діячів, що працювали у владних структурах, масові звільнення дрібних службовців державного апарату. Інтелігентні кола не сприймали загальної настрою на дискримінацію російської культури, що демонструвала влада. Звичайно, примусову українізацію у вигляді зміни вивісок можна було б віднести до прикрих курйозів. Але йшли розмови і дискутувалось питання щодо ліквідації щойно створеної Української академії наук, закриття російських університетів, переведення усієї початкової і середньої освіти на українську мову. Проти цього рішуче виступали публіцисти «Нової Ради». П. Стебницький у статті «Іржава зброя», С. Єфремов у двох статтях під промовистими назвами «Націоналістичне ліквідаторство» та «Ще про ліквідаторство» намагались довести, що руйнування й заборони є хибний шлях, до якого вдаються ті, хто не здатен працювати й будувати нове³².

Стан влади і армії не давав надії, що Київ вдасться відстояти від більшовиків. Тому усі більш менш причетні до державних структур УНР діячі вже з середини січня шукали можливості виїхати із столиці. Міські українські кола дуже цікавило питання щодо долі національно-культурних установ. Діячі культури що залишалися у Києві, бажали продовжувати свою роботу. Вони сподівались, що подібним, цілком аполітичним організаціям буде дозволено працювати й за радянського режиму³³.

Відносини влади і суспільства є особливо актуальними під час великих суспільно-політичних зрушень. Дієздатність політичних режимів багато в чому залежить від підтримки громадянства. Відтворення загальної картини життя Києва за Директорії УНР показало, що влада та громадянство існували ніби паралельно, не пересікаючись. Перебравши на себе владні повноваження у столиці, в реаліях військова влада залишалась далекою від проблем міста. Аргументоване пояснення такому феномену дав публіцист «Робітничої газети», відомий діяч УСДРП

³² Нова Рада. — 1919. — 31 січня, 2 лютого.

³³ Трибуна. — 1919. — 5 лютого.

В. Садовський у статті «До характеристики сучасної влади». Проаналізувавши хід антигетьманського повстання, він стверджував, що повстанський рух носив виразно селянський характер, тоді як міста України, міська демократія весь час займали вичікувальну позицію. Таким чином, перемога повстання була перемогою села при майже повному нейтралітеті міста. «Революційна влада, здобувши Київ, не змінила свого складу й характеру: вона так і лишилась селянською, порозуміння з міською демократією не сталося, майже ніякої підпори в місті, в міських класах вона не має», — резюмував В. Садовський³⁴. Матеріали даного викладу дозволяють цілком погодитись із даним висновком.

---

³⁴ Робітнича газета. — 1919. — 25 січня.